

פרק שמיני

ראש השנה או ראשית השנה?

א. ה'שנה' בתורה

חז"ל קוראים לאחד בתשרי 'ראש השנה'. אולם כינוי זה אינו נזכר כלל בתורה, ופסוקים אחדים אף סותרים בבירור את האפשרות להתייחס ליום זה כאל תחילת השנה. בכמה פסוקים בתורה נאמר במפורש שהשנה מסתיימת בחג הסוכות:

וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִיף בְּצֵאת
הַשָּׁנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה (שמות כ"ג, טז).
וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לָּךְ בְּכוֹרֵי קִצִּיר חֲטִיִּם וְחַג הָאָסִיף תְּקִיֵּפֶת הַשָּׁנָה
[= סיום ההקפה = סיום השנה] (שם ל"ד, כב).
מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּמַעַד שָׁנָת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת (דברים ל"א, י).

בנוסף, בפרשיות המועדים השונות מופיעים חג הסוכות ושמיני עצרת תמיד בסוף רשימת המועדים השנתית. כך בפרשת אמור (ויקרא כ"ג), כך בפרשת פינחס (במדבר כ"ט) וכך גם בפרק המועדים בדברים ט"ז, שם הסיכום הוא:

שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶת פָּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשִּׁבְעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת...
(דברים ט"ז, טז).

לפי כל הפסוקים האלה, חג האסיף (= חג הסוכות) חל בסוף השנה, והשנה החדשה מתחילה אחרי סוכות.

לנקודה זו יש להוסיף, כמובן, את העובדה ש'יום התרועה' הוא אחד בחודש השביעי (ויקרא כ"ג, כד; במדבר כ"ט, א) ואיננו תחילת החודש הראשון. החודש הראשון הוא חודש האביב (שמות י"ב, ב;

י"ג, ד). ראש החודש השביעי הוא "יום תְּרוּעָה", אך אין הוא נקרא בתורה 'ראש השנה'!

הפרשיות שהזכרנו מתוך כל חומשי התורה מעידות באחדות מלאה שהשנה מתחילה אחרי סוכות. סתירות וניגודים ובחינות שונות יש בתורה בנושאים רבים מאוד – אך לא בנושא זה. העדות ברורה וחדה, והיא סותרת לכאורה את המסורת שבידינו, שא' בתשרי הוא 'ראש השנה'.

לכאורה היינו מצפים ש"ראש חֲדָשִׁים" (= חודש האביב) יהיה בתורה 'ראש השנה', אך גם דבר זה אינו נכון: לפי כל הפסוקים שהבאנו לעיל, חג הסוכות הוא סוף השנה, וה'שנה' שבתורה מתחילה מיד אחריו. יתר על כן, קבוצת פסוקים נוספת מוכיחה, שה'שנה' בתורה היא שנה חקלאית, והיא מתחילה בעונת הזרע וביונה:

עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְקִיץ וְחֹרֶף וַיּוֹם וַלֵּילָה לֹא יִשְׁבְּתוּ
(בראשית ח', כב).

וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֻצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַת תְּשֻׁמְטָנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עֲמֶךָ... (שמות כ"ג, י-יא).

שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר פְּרֻמְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וּבִשְׁנַת הַשְּׁבִיעִת שָׁבַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שְׁבַת לַה' שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכִרְמְךָ לֹא תִזְמַר. אֶת סְפִיחַ קִצִּירְךָ לֹא תִקְצוּר וְאֶת עֲנָבֵי נִזְיַרְךָ לֹא תִכְצֹר שְׁנַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ (ויקרא כ"ה, ג-ה).

וְסִפְּרָתָ לָהּ שִׁבְעַת שְׁבַתֹת שָׁנִים... וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה... יוֹבֵל הוּא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרְעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִכְצְרוּ אֶת נִזְרֶיהָ (שם, ח-יא).
בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עַמִּיתְךָ בְּמִסְפַּר שָׁנֵי תְבוּאֹת יִמְכַר לָךְ... (שם, טו).

כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ... אֶרֶץ הָרִים וּבְקַעַת לְמַטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם. אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשָׁה אֶתְּךָ תְּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה. וְהָיָה אִם שָׁמַע

תִּשְׁמְעוּ אֶל מְצוֹתַי... וְנִתְתִּי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ
וְאֶסְפֶּת דָּגְנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ
(דברים י"א, י-טו).

גם כאן אנו מוצאים עדות אחת, תואמת ומכוונת: ה'שנה' בתורה היא חקלאית, והיא מתחילה בעונת הזרע ובגשם הראשון, הוא היורה. לפיכך, "מִרְאֵי שִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה" פירושו: "יורה ומלקוש" (דהיינו, עונת הגשמים), הקציר, הבציר עד לאסיף הדגן, התירוש והיצהר (דהיינו, ימי החמה והאסיף). שנה כזו מתחילה ומסתיימת, לכאורה, בחודש מרחשוון, שבו מתחיל היורה ובו מוסקים את הזיתים – ולא בתשרי. הפסוקים על חג הסוכות-האסיף בסוף השנה והפסוקים על הזרע עם תחילת עונת הגשמים (= היורה) בראשית השנה מתאימים בפשטות אלה לאלה, אבל הם סותרים לכאורה את ההתייחסות לראש החודש השביעי כאל 'ראש השנה'.

ב. ראשית השנה

פסוק קשה בפרשת היובל יסייע בעדנו לפתור את התעלומה:

וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכַּפָּרִים
תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל אֲרֻצְכֶם. וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה...
(ויקרא כ"ה, ט-י).

"יום תְּרוּעָה" בכל שנה חל באחד לחודש השביעי, והנה, "שׁוֹפָר תְּרוּעָה" מכריז על שנה חדשה ומיוחדת, שנת היובל – אולם הוא חל ביום הכיפורים! פרשה זו עצמה מדברת על שנה חקלאית שמתחילה בזרע, כפי שראינו לעיל, ובכל זאת, 'ראש השנה' של שנה זו חל דווקא ביום הכיפורים, בעשור לחודש! מדוע תתחיל שנת היובל בעשור לחודש? וכיצד מתיישב הדבר עם הפסוקים המעידים על שנה חקלאית שמתחילה בזרע עם היורה?

התשובה נתבררה לי לאחר שנים של תהייה וחיפוש: ראש השנה בתורה איננו יום, אלא תקופה, עונת מעבר הכוללת בתוכה את כל חגי החודש השביעי (= תשרי), מיום התרועה ועד שמיני עצרת.

השנה החקלאית היא שמשית; היא נמשכת כ- $365\frac{1}{4}$ ימים, והיא ארוכה משנים עשר חודשי ירח באחד עשר יום בערך. השנה החדשה, כמוכן הפורמלי, מוכרחה אפוא להתחיל לפני שהסתיימה השנה הקודמת, אם מונים אותה לפי חודשים. אם כן, החודש השביעי הוא התקופה שבה נכנסת שנה ויוצאת שנה, כלומר "תְּקוּפַת הַשָּׁנָה".

עם זאת, השנה החקלאית איננה תלויה בראש החודש הירחי בשום אופן, ולכן האסיף העיקרי של הגורן והיקב מסתיים בחג האסיף (= הסוכות). שמיני עצרת, הבא מיד לאחר חג האסיף, הוא ראש השנה החקלאית, וכך הוא נתפס גם היום בתפילה ובתודעה. כך מתיישבים כל הפסוקים שבהם חג האסיף הוא "בְּצֵאת הַשָּׁנָה", וגם כל הפסוקים שבהם השנה מתחילה ביוֹרָה ובזרע.

אכן, שמיני עצרת סמוך לתחילת הגשמים ולזרע אך אינו יכול לשמש לברו כ'ראש השנה' החקלאית, שכן ראש השנה אינו יכול לחול באמצע חודש – כשם שחודש אינו יכול להתחיל באמצע יממה, אף על פי ש'ככה זה בטבע'.

לפיכך קבעה לנו התורה את ראש החודש השביעי כראש החודש של ראשית השנה (= ראש ראשית השנה). מדוע לא קראה לו התורה 'ראש השנה'? – מפני ש'ראש השנה' בתורה איננו יום, אלא תקופה של עשרים ושניים ימים: ראשיתם בראש החודש השביעי, שהוא יום התרועה, המשכם ביום הכיפורים – ראש שנת היובל, ואחריתם בשמיני עצרת, החל מיד אחרי 'צאת השנה' של חג האסיף ונחשב כראש השנה החקלאית, למטר ולזרע.

כל יום מן הימים האלה יש בו משהו של ראש השנה. יום התרועה, יום הכיפורים ושמיני עצרת הם ימים מיוחדים, שכל אחד מהם קשור בהיבט אחר של 'ראש השנה'. יום התרועה הוא ראש החודש הירחי של ראשית השנה החקלאית-שמשית, כי הוא ראש

החודש הירחי שבו השנים תתחלפנה. יום הכיפורים הוא יום הכפרה המסכם לכל השנה שעברה, על כל עוונותיה, והוא באמת היום השלם האחרון של השנה הקודמת כפי שנבאר להלן. שמיני עצרת הוא ראש השנה החקלאית מפני שהוא סמוך לגשם ולזרע.

הוכחה לדבר וזכר לדבר מן המקרא:

הוכחה, מלשונו של יחזקאל (מ', א) בעניין יום הכיפורים: "בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּעֶשְׂוֹר לַחֹדֶשׁ". אפשר שהייתה זו שנת היובל המוכרזת ביום הכיפורים, כפי שדרשו חז"ל (ערכין יב ע"א); אך מצד הפשט אין הכרח בדבר: "בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה [= בראשית השנה] בְּעֶשְׂוֹר לַחֹדֶשׁ".

וזכר לדבר: קרבן המוסף של יום התרועה, של יום הכיפורים ושל שמיני עצרת – שווה: פר אחד, איל אחד, שבעה כבשים ושעיר לחטאת (במדבר כ"ט). זאת בניגוד לראש חודש, לחג המצות ולחג השבועות – שגם להם קרבן מוסף זהה: שני פרים, איל אחד, שבעה כבשים ושעיר לחטאת.

ואולם עלינו לשאול: מדוע לא בחרה התורה לראש השנה את א' במרחשוון, ראש החודש השמיני, אשר צמוד באמת לעונת הזרע והמטר? כך יחול חג האסיף "בְּצֵאת הַשָּׁנָה", ו'ראש השנה' יחול בראש חודש!

ובכלל – מדוע באמת לא יהיה יום אחד ראש לשנה בתורה, כפי שנתפס 'ראש השנה' אצל חז"ל?

ג. משמעותו המעגלית של לוח השנה

התשובה לשאלות אלו מחייבת הקדמה רעיונית. תפיסת הזמן בתורה בפרט ובעולם המחשבה הדתית בכלל איננה יכולה להיות 'קווית-פרטנית'. אי-אפשר לחשוב על סימון תאריכים ביומני פגישות במשרד ובעבודה, ולא על תלישת ימים שעברו מן הלוח. התפיסה גם איננה משפטית-חוזית, שבה אין התאריך אלא אמצעי לניהול מושכל וצודק של מערכת היחסים המורכבת בין בני אדם ביצריהם ובסכסוכיהם.

התפיסה המשפטית-חוזית שררה אמנם גם בעולם העתיק, ויעידו על כך אלפי החוזים שנמצאו בארכיונים העתיקים, בפרט במסופוטמיה;¹ אבל אין זאת תפיסת הזמן הדתית, אשר בנויה על תודעה של רצף, מחזוריות וזיכרון.

בתודעת הרצף אין שום יום עומד לבדו – הוא נקשר ומתחבר עם היום שחלף ואל היום הבא בשלשלת של חוליות רצופות – "מִיָּמִים וְיָמִים". בתודעה המחזורית אין היום והתקופה עומדים לבדם – הם נקשרים ומתחברים בשלשלת עם התקופות שחלפו, ובפרט עם התקופה המקבילה אשתקד ובשנים שלפניה. הם חותרים גם אל הערפל בתקופה שתבוא ובשנים שתבואנה. תודעה זו קשורה בקשר בל יינתק גם עם המחזוריות המעגלית בטבע. כל עונה בטבע יש לה תחושות, מראה וריח מוכרים של שקיעות וזריחות, של ימים מתקצרים ומתארכים, של חילופי חום וקור, לחות ויובש, זרע וקציר, הפריה-פריחה-גמילה-קמילה. "מִיָּמִים וְיָמִים" – זכר למעשה בראשית'. בתודעת הזיכרון גם השנים אינן חולפות סתם כך באותו מעגל טבעי-בראשיתי אלא מתקשרות אל השנים שחלפו בזיכרונות אישיים, משפחתיים, לאומיים והיסטוריים – 'זכר למעשה בראשית' – 'זכר ליציאת מצרים'.

תודעת הרצף, המחזוריות והזיכרון יוצרת חיים בעלי משמעות. הניתוק, ההפרדה והשכחה הם המוות. שלשלת הזמן ותודעת הזיכרון הם החיים. המתים שזוכרים אותם בימי הזיכרון ולאורך שנים חיים בתודעה ומתים רק בגופם. לעומת זאת, כאשר "אֵין זְכוֹרָן לְרֵאשֵׁנִים וְגַם לְאַחֲרָנִים שִׁיְהִיוּ לֹא יִהְיֶה לָהֶם זְכוֹרָן עִם שִׁיְהִיוּ לְאַחֲרָנָה" (קהלת א', יא), אזי אין שום משמעות וטעם גם במחזוריות הטבע כשלעצמה,

1. ראו: J.B. Pritchard (ed.), *Ancient near eastern texts – relating to the old testament*, Princeton 1955, pp. 159-221; 'פינקלשטיין, ערך 'משפט, המשפט במזרח הקדמון', *אנציקלופדיה מקראית* ו, ירושלים תשכ"ח, טורים 589-590, ובביבליוגרפיה בסוף הערך שם (טור 614).

בזריחות, בשקיעות, ברוח הסוכב ובמחזור המים שבטבע – הכול הוא רק "הַבֵּל הַבָּלִים הַבֵּל הַבֵּל" (שם, ב).

אילו בחרה התורה בראש החודש השמיני כחג תרועת ההכרזה על שנה חקלאית חדשה, היה פירוש הדבר, כי רק אחרי שכלתה שנה (וקללותיה?), אחרי תום האסיף, אחרי שהותרנו מאחורינו שנה של הצלחות, צלקות וכישלונות – רק אז אנו פותחים בשנה חדשה, שיש בה ציפיות נפלאות לשנה של ברכות, של שפע ושל שגשוג. זהו ניתוק בין שנה אחת לחברתה – אין זו שלשלת רצופה ומלאת חיים.² משום כך קבעה התורה, כי 'ראשית השנה' חופפת בדיוק את 'אחרית השנה', 'צאת השנה' או 'תקופת השנה'. שנה אחת שלובה בחברתה לבלי הינתק, כמו חוליות בשלשלת. השנה החדשה מתחילה לפני שהשנה הקודמת הסתיימה!

ככה זה בטבע: שקיעת החמה פותחת יממה חדשה, אך היום שעבר עורנו משמיע את קולותיו האחרונים. 'בין השמשות' שייך לשני הימים, ומבחינה הלכתית הוא בגדר 'ספק' – ספק שייך ליום שעבר, ספק שייך ליום הבא. בנושאים שונים אנו חותכים את הספק, בצורות שונות, אך ביסודו של דבר יש כאן יחידת זמן ששייכת לשני הימים. כך גם בבוקר, בין עלות השחר לזריחת החמה. מסיבה זו, שבת נמשכת תמיד כעשרים וחמש שעות ולא עשרים וארבע – חייבים להקדים את כניסתה, ולאחר את יציאתה.

2. אנו מכירים תודעה זו ממושגי הזמן של שנות הלימודים: לאחר המבחנים, הציונים, הצהלה והאכזבות, הסיכומים והפרדות – בא תורו של 'החופש הגדול'. שנת לימודים חדשה תתחיל אחרי 'החופש הגדול', כאשר הכול נקי ומצוחצח, הספרים חדשים והמחברות נקיות – נקיות מכל קשקוש, טעות וכישלון, מלאות בשלמות של אפס ובתקוות גדולות ל'אין סוף'. בדרך כלל מתחילה שנת הלימודים בחודש אלול-ספטמבר, שהוא, בשנה היהודית, חודש התשובה והסיכומים (מעין 'חודש המבחנים והציונים'), וישנה סתירה מוחלטת בין תחושת ההתחלה החדשה, הנקייה מכל עומסי העבר, לבין התחושה היהודית של סוף שנה עמוסה בהצלחותיה ובכישלונותיה, לקראת הסיכום של ימי הדין והרחמים. בחיים אין באמת חופש, לא גדול ולא קטן – הסיכום והתשובה משולבים לגמרי בהתחלה החדשה.

כך גם בטבע החקלאי – ההכנות לחריש ולזרע של השנה הבאה הן בעיצומן, שעה שהחקלאים עדיין עסוקים עד מעל לראש באיסוף יכולים ותוצרת של השנה הקודמת ובהוצאתם מן השדה לפני הגשמים. אין זו תמונה של נס, אלא של ברכה ושפע ביכולים הטבעיים, כאשר מתקיימת הברכה הנבואית:

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בְּקֶצֶר וְדֹרֶךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ הַזֶּרַע וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְמַוְּגְגְּנָה (עמוס ט', יג).

על פי התקבולת בין החורש לבין דורך הענבים נראה, שכוונת הפסוק לאדם החורש בכרם בעונת הגשמים, כדי שהעשבים הגדלים בו לא יפגעו בצמיחתו. הפסוק מתאר אפוא מצב של שפע, שבו החריש בכרם בחורף נמשך עד הקציר בשדה התבואה, עקב ריבוי הגשמים באביב, ואילו דורך הענבים בגת, בקיץ, לא יסיים את הדריכה עד הזריעה בסתיו, מפני שפע היכול בכרמים.

בשעת הפורענות והחורבן של ממלכת ישראל, על פי נבואות עמוס, גם אלה הן תמונות נחמה וישועה מרחיקות לכת. כך שומעים אנו גם מנבואת זכריה:

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת עַד יֵשְׁבוּ זִקְנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחְבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעֲנָתוֹ בִּידוֹ מֵרֶב יָמִים. וְרַחְבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מְשַׁחֲקִים בְּרַחֲבֹתֶיהָ (ח', ד-ה).

אכן, בזמן חורבן ופורענות, אף תמונה של מציאות נורמלית לנס מופלא תיחשב.

תקופת חגי תשרי, המפגש של האסיף עם החריש והזרע, היא 'בין השמשות' של "צאת השנה" ו"תקופת השנה", אחרית וראשית יחד, ממש כמו קטע החפיפה בין שתי חוליות בשלשלת. תקופה זו מבטאת נאמנה את תודעת הרצף, המחזוריות והזיכרון שבתורה. היא שייכת לשנה המסתיימת כמו לשנה הנכנסת.

ד. מנהגי ראשית השנה

גם המנהגים 'יודעים' זאת טוב יותר ממסביריהם. מנהגי הסליחות, תפילות הדין והתחנונים נמשכים בצורות שונות (סליחות/הושענות) עד סוף סוכות, עד הושענא רבה. הדין על המים בחג הסוכות ("ובחג נידונין על המים" – ראש השנה פ"א מ"ב), משפיע כמובן על כל החיים כולם והפך את הושענא רבה ליום החיתום האחרון במנהג, בתפילה ובתודעה. מזמור תהילים כ"ז ("לְדָוִד ה' אֱוִרִי וַיִּשְׁעֵי..."), שנאמר בכל חודש אלול, נאמר גם בתשרי, עד סיומו של חג הסוכות. הרבש על השולחן במנהגי אשכנז, המאפיין את ברכת השפע של השנה החדשה, נשאר על השולחן עד שמיני עצרת. במחזור קריאת התורה הפך שמיני עצרת ל'ראש השנה' של קריאת התורה, בנוסף לתפקידו ההיסטורי כראש השנה לתפילת הגשם – ראש השנה החקלאית. המנהגים אינם מכירים יום אחד שהוא לכדו ראש השנה, אלא תקופה ממושכת של 'ראשית השנה'.

גם סוגיית הגמרא נוטה לדעה, שראש השנה בתור יום אחד מסוים וקבוע חשוב בעיקר לשטרות, על פי התפיסה המשפטית-חוזית של הזמן, תפיסה אשר מושלת בחיי החול: "באחד בתשרי ראש השנה לשנים – למאי הלכתא? אמר רב פפא: לשטרות, דתנן, שטרי חוב המוקדמין פסולין, והמאוחרין כשירין..." (ראש השנה ח ע"א).

ידידי ר' מנחם כ"ץ הביא לכך ראיה מעניינת מלשון התוספתא:³ "תשרי ראש השנה לשנים..." – "תשרי", ולא אחד בתשרי. דברים אלו עולים בקנה אחד עם שיטת הירושלמי (ראש השנה פ"א, נו ע"ב), שרק שלושים יום בשנה נחשבים שנה למלכים, ולא יום אחד כשיטת הבבלי (ראש השנה ב ע"ב). ראש השנה פרוס על רובו של חודש תשרי.

3. ראש השנה פ"א ה"ז, מהר" ליברמן עמ' 306.

ה. ראש ראשית השנה

כיצד אפוא הפך 'יום התרועה' לראש השנה?⁴ 'יום התרועה' הוא בוודאי ראש החודש הירחי של ראשית השנה.⁵ החודשים והימים נמנים למולד הירח, אבל 'ראש השנה' החקלאי-שמשי חל באמצע החודש. לכן חובה לציין במיוחד את ראש החודש הירחי שבו יחול ראש השנה השמשי כיום תרועה וזיכרון, כפתיחה לזיכרון מתמשך של ראשית שנה (שהיא גם אחרית שנה). לכן הוא גם ראש החודש היחיד בשנה שהתורה קבעה אותו כשבתון, מקרא קודש ואיסור מלאכה (ויקרא כ"ג, כד; במדבר כ"ט, א).

'ראש השנה' בלשון חז"ל ובלשון העממית הפשוטה הוא בתורה ראש החודש של "תְּקוּפַת הַשָּׁנָה" (שמות ל"ד, כב), חג יחיד בתורה שחל בראש חודש (= יום זיכרון ותרועה). ניתן לשער, שמושג ארוך ומורכב זה נתקצר לו בתודעה, בלשון חכמים ובלשון העם, בדרך הבאה:

ראש החודש של ראשית השנה <

ראש ראשית השנה <

ראש השנה

התורה איננה יכולה ואיננה רוצה לנקוב בשם המפורש 'ראש השנה', לא רק בגלל הדגש שהיא שמה על החודש הראשון, חודש האביב, אלא גם מפני ששם זה איננו מדויק! יום אחד איננו יכול להיות ראש שנה בלוח כפול שחודשיו ירחיים אך שנתו שמשית וחקלאית. אכן, דברינו הולמים במדויק את הפסוק היחיד בתורה שמזכיר מושג דומה: "אֲרֵץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֶתָּה תְּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשֵׁית

4. גם במסורת התפילה שלנו (בשונה מנוסחי תפילה שנמצאו בגניזה) לא קראו לו חז"ל 'ראש השנה' אלא 'יום הזיכרון'.

5. חודש זה, שבמהלכו מתחילה השנה השמשית החדשה, זכה בגולה לשם 'תשרי', שפירושו 'התחלה' באכדית ובארמית.

הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה" (דברים י"א, יב) – לא 'ראש שנה' אלא 'ראשית' ו'אחרית'. על פי המשך הפסוק הכוונה היא לתקופה שלפני היורה: "וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֹּת דְגַנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ" (שם, יד). ראשית השנה = אחרית השנה – הם המפגש שבין סיום האסיף לבין היורה.

אכן, סוגיית התלמוד (ראש השנה ח ע"א) מנסה לראות בפסוק זה – "מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה" – מקור לראש השנה מן התורה, ומיד שואלת: ומניין לנו שזהו תשרי? תשובתה נסמכת על הפסוקים בתהילים פ"א, ד-ה: "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגְנוּ. כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב" – "איזהו חג שהחדש מתכסה בו – הוי אומר זה ראש השנה", וכו' מתנהל "מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב" יחד עם 'זכרון התרועה'. לאמתו של דבר, אין זה אלא ניסוח אחר להוכחה שהבאנו מן התורה: 'יום התרועה' הוא החג היחיד שחל בראש חודש.

ו. יום תרועה ויום הכיפורים

שאלה אחת נותרה עדיין בלא מענה: מפני מה מכריז 'יום התרועה' על ראש החודש של ראשית השנה בכל שנה, ואילו בשנת היובל מכריז "שׁוֹפָר תְּרוּעָה" על קידוש שנת היובל ביום הכיפורים דווקא? כאן אנו חוזרים למבנהו של הלוח הכפול, הירחי-שמשי. שנים עשר חודש אינם שנה, מכיוון ששנים עשר חודש (ירחיים) הם רק 1 ± 354 ימים, בעוד שנה (שמשית) היא קצת פחות מ- $365\frac{1}{4}$ ימים. לכן, אם הכרזנו על שנה חדשה בראש החודש (הירחי) השביעי – בסוף החודש השישי הבא (כ"ט באלול) לא תסתיים שנה (= שמשית) אלא רק שנים עשר חודשים (= ירחיים). עשרת ימי תשובה שייכים אפוא גם לשנה שעברה אפילו מבחינה חשבונית פשוטה, ויום הכיפורים הוא היום ה- 1 ± 364 בשנה החולפת, כלומר היום השלם האחרון בשנה זו. יום זה חותם אפוא את השנה שעברה ומכוון לכפרת כל עוונותיה. העובדה שיום התרועה כבר פתח את ראשית השנה

בראש החודש הירחי רק מדגישה ביתר שאת את חשיבותו של יום הכיפורים כיום החיתום של השנה הקודמת.

אולם ההפרש בין שנים עשר חודשי ירח ובין שנה שמשית קרוב לאחד עשר יום, וזה מעלה את השאלה: מדוע יום הכיפורים אינו חל בי"א בתשרי? התשובה היא שכאשר שנים עשר חודשי הירח הם 'מלאים', כלומר נמשכים 355 ימים, מתחילה השנה השמשית החדשה במהלך יום י"א בתשרי. י' בתשרי הוא היום האחרון השייך במלואו בכל השנים לשנה החולפת, ומשום כך קבעה התורה שהוא ישמש כיום החיתום של שנה זו. במשמעות זו של יום הכיפורים נעסוק ביתר הרחבה בפרק הבא.

כעת ברור, לפי פשוטו של מקרא, מדוע שנת היובל מתקדשת רק ביום הכיפורים. שנת היובל היא מקרה חריג ומיוחד במינו של שתי שנים מקודשות רצופות. בדרך כלל מתחילה ראשית השנה בתחילת החודש הירחי, אף שטרם נסתיימה השנה החולפת, אולם כאשר מדובר בשתי שנים מקודשות, לא יכולה שנת היובל להתקדש כל זמן שלא נסתיימה שנת השבע השביעית, שהתחילה באופן פורמלי בראש החודש השביעי בשנה שעברה ומסתיימת רק ביום הכיפורים.

אמנם בין יום התרועה ליום הכיפורים ישנם עשרה ימים, אולם בין יום הזיכרון לשמיני עצרת ישנם עשרים ושניים ימים, והפרש זה מחזיק פעמיים את ההפרש בין שנת שמש מלאה (כ-365 ימים) לבין שנים עשר חודשי ירח ממוצעים (= 354 ימים). כלומר, זהו ההפרש בין עשרים וארבעה חודשי ירח לבין שנתיים חקלאיות-שמשיות. וכידוע, בשנה השלישית ייכנס חודש עיבור ויאזן את החשבון! יש פה איזון פשוט ומופלא בין חודשי הירח ושנת השמש, בעוד החשבון המדויק שמור לחכמים.

רעיון דומה מופיע גם בדבריו של ר' מרדכי יפה, בעל ה**לבושים**, בבואו להסביר מדוע נקבע הושענא רבה כיום חיתום הדין האחרון:

יום חמישי של חול המועד, שהוא שביעי של סוכות, קורין אותו 'הושענא רבה', לפי שמרבין בו בערבה כמו שיתבאר, ונוהגין

להרבות בו במזמורים כמו ביום טוב, וכן אומרים מהאי טעמא קדושה רבה במוסף, והוא 'נעריצך', 'כבודו מלא עולם' וכו', ומרבין קצת בנרות כמו ביום הכיפורים, לפי שבחג נידונין על המים, והיום הוא יום אחרון של דין המים, אשר כל חיי אדם תלויין במים, והכל הולך אחר החיתום.

ועוד נראה לי טעם למעלות יום זה על שאר הימים, כי לפי סדר השנים ועיבורן יהיה יום הושענא רבה כמו יום כיפור, כאשר כתבתי בדרשות והוא זה: כבר ידעת ששנת חמה יתירה על שנת הלבנה י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים, ולפי זה בקל תוכל להבין, שאם קבענו ראש השנה בראשון ביום המולד כאשר ראוי להיות, לא יכלה אותו שנה שנת החמה אלא כמו י' ימים אחר המולד של תשרי הבא, והרי יהיה לפי זה ראש השנה של החמה בשנה הבאה י' ימים אחר המולד, והוא יום כיפור של שנה השני. ואם כן לפי זה בשנה השנית, כשתתחיל שנת החמה ביום יום כיפור, לא יכלה אותו שנת החמה עד יום הושענא רבה של שנה שלישית, ואחר כך בשנה השלישית כבר ידעת שמעברין השנה, ויחזור להיות בשנה הרביעי ראש השנה של החמה ביום ראש השנה של מולד הלבנה, ואחר כך יחזור הסדר בשלשה שנים הבאים כמו שכתבתי באלו השלשה שנים, וכן יהיה לעולם חוזר חלילה, ושם בדרשותי כתבתי החשבון מכוון על אופן זה מיום בריאת עולם עד עכשיו.

על כן אומר אני, שזה אחד מן הטעמים בכוונת התורה שקבעה לעולם יום כיפור בעשור לחדש, ושקבע הבורא יתברך לעולם חתימת הדין ביום הושענא רבה כפי קבלתנו האמיתית, שכיון שהוקדשו והוקבעו אלו הימים לימי דין וסליחה וכפרה מתחילת הבריאה, מפני שהיו ימים הראשונים משנת החמה כאשר כתבתי,

אף על פי שלפעמים לא יכוונו ממש כך בחדש] = יש הפרשים קטנים]...⁶

אם כן, יום הכיפורים הוא יום הסיום והחיתום של שנת השמש, אשר התחילה ביום התרועה לפני שנה, ואילו חג האסיף חותם את השנה מבחינת הרגלים. הושענא רבה, היום האחרון של חג האסיף-סוכות, הוא חיתום הדין על המים, ושמיני עצרת הוא ראש השנה החקלאית לגשם, עם סיום האסיף ולקראת תחילת הזרע. יום התרועה ושמיני עצרת פותחים את השנה, ואילו יום הכיפורים מסכם וחותם (כמו גם הושענא רבה, על פי המנהגים).

יום התרועה, יום הכיפורים ושמיני עצרת משלימים אפוא זה את זה ומתקשרים זה לזה כחגי לוח: יום התרועה פותח ויום הכיפורים מסיים. לכן הם מופיעים בתורה יחד וקשורים זה בזה במילה 'אך' – "אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכיפורים הוא..." (ויקרא כ"ג, כז). יום התרועה הפותח הוא 'יום טוב מקרא קודש', ואילו יום הכיפורים החותם הוא יום צום, עינוי וכפרה. שמיני עצרת פותח את השנה החקלאית ואת עונת הגשמים, אולם מאחר שאינו חל בראש חודש, חייבים לפתוח בתרועה מראש החודש של ראשית השנה. שלושה מועדים אלו הם חגי לוח, ולא חגים המבוססים על אירועים היסטוריים או חקלאיים, ולכן התורה לא מנתה אותם יחד עם שלושת הרגלים.⁷

6. לבוש החור (על אורח חיים), סימן תרסד סעיף א. תורה לרב יעקב מרן על ההפניה למקור זה.

7. בעניין זה עיינו גם בסוף הפרק הבא.